

ספרא וסייפא

על מיתוס העיסקה, ההבנה וההסכם בין בן-גוריון לעבדאללה

מרדכי גזית

המינימליים. אולי לא נמנה ועדה מיוחדת לקביעת הגבולות, אלא נמסור למטה (צה"ל) שיעשה זאת יחד עם החוגים הכלכליים וההנוגעים בענייני התיישבות.¹ לשון אחר, בן-גוריון לא נהג כלל כמי שכבול על-ידי התחייבות בתוקף הסכם או הבנה מכל סוג שהם כלפי המלך הירדני.

מהתעודות הדיפלומטיות הישראליות בחודשים שמספטמבר 1948 ואילך אנו למדים שמנהיגי המדינה הצעירה העניקו באותם חודשים עדיפות עליונה ואולי בלעדיות לעניין הנגב. פרסום הד"ח של המתווך, הרזון ברנדוט (ספטמבר 1948) ודיוני העצרת של הא"ם הסבו דאגה רבה להנהגת המדינה שהתמקדה

בשאלת עתיד הנגב. ברנדוט המליץ להעבירו כמעט כולו לערבים. המלצה זו התפרסמה כחלק מהד"ח כולו ימים ספורים בלבד אחרי רצח ברנדוט, שאף הוא היה אירוע שהזיק למעמדה הבינלאומי של ישראל. מדינת ישראל הוכנסה למגננה מדינית ולמצוקה. היה הכרח לברר בקפדנות רבה את המהלכים המדיניים והצבאיים כדי לא להעמיק את המצוקה. ייתכן אפוא שבן-גוריון החליט להתרכז במה שאובחן על ידו כיעד עיקרי והוא הנגב, אפילו על חשבון יעדים אחרים. הנגב הצריך שני מבצעים צבאיים עד סוף אותה שנה – סדר יום עמוס כדבעי.

מבצע "חורב" בדצמבר היה מלווה בסכנת התערבות צבאית בריטית ובלחץ אמריקני כבד (ראה מאמרי **במערכות**, 294-295). הנהגת המדינה לא היתה משוכנעת כלל באותם ימים שההתחייבות של בריטניה על פי חוזה ההגנה שלה עם ירדן חלה רק על הגדה המזרחית ולא גם על הגדה המערבית. אפילו בשלהי 1949 הודיעו הבריטים לישראל שעניין חוזה ההגנה

למדים שבן-גוריון ושרת דחו במשך חודשים את עצת יועציהם להסכים, ולו מהבחינה הטקטית בלבד, לתכנית הסיפוח של עבדאללה. אליהו ששון, מנהל מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, שנפגש עם בן-גוריון בדצמבר 1948, מדווח על כך לשרת ומציין שהתרשם שלבן-גוריון יש תכניות צבאיות שברצונו לבצע בטרם יפתח ברצינות בשיחות עם המלך.² סגנו של ששון, יעקב שמעוני, כתב לששון עוד חודש קודם לכן, כי "מה שקרה אתמול בגליל ושלשום בנגב עלול לקרות מחר בחברון ומחרתיים במשולש... ויש רועם שהוא (ב.ג.) מבקש לפתור את רוב הבעיות בדרכים צבאיות."³

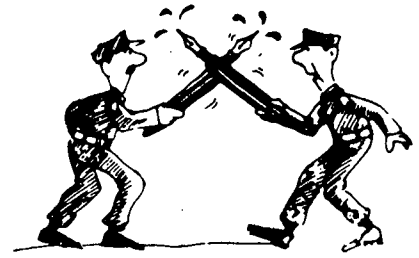
אילו חשבו שני יועצים אלה שבן-גוריון מפר הסכם דה פקטו או דה יורה עם המלך הירדני כשהוא הוגה בפעולה צבאית נגדו היה הדבר משתקף בדבריהם. יתרה מזו, בהתייעצות מדינית עם בן-גוריון בסוף דצמבר 1948 שאל ששון את בן-גוריון מה נעשה "בחלק ההרים אם נכבוש אותם" ובן-גוריון השיב: "(זה) יהיה חלק אבטונומי". באותה ישיבה הביע בן-גוריון נכונות להתחייב כלפי עבדאללה, על בסיס של הדדיות, להפסיק את "הקרבנות ואת הכיבושים", וזהו אישור עקיף לכך שעד אז לא הייתה התחייבות כזו, אבל בן-גוריון אמר גם שקו הגבול יצטרך להיות זה שהיה בימי המנדט, ואפילו התכוון בכך בן-גוריון לגזרות התפוסות על-ידי המצרים בחברון ועל-ידי העיראקים במשולש, עדיין חובה עלינו להודות שקשה להעלות על הדעת שדברים אלה יכלו להיאמר אילו היה קיים הסכם עם עבדאללה. באותו דיון אמר בן-גוריון גם כי "שאלה יסודית היא השאלה הטריטוריאלית, ועדה צריכה לשבת ולסמן מה הם הגבולות

דן שיפטן ואלחנן אורן עוסקים בשאלה מדוע לא עשתה ישראל ניסיון לכבוש את כל שטחה של ארץ-ישראל ב' 1948 או בראשית 1949 (**מערכות**, 312-313). שאלה זו טורדת את מנוחתם של כמה וכמה היסטוריונים במידה כזו, עד שהם מגייסים שפע של טיעונים מגוונים כדי לשכנע שההימנעות מכיבוש השטח נבעה מאיזה הסכם סודי בין בן-גוריון למלך עבדאללה ואם לא היה זה הסכם כדת וכדין, דהיינו הסכם דה יורה, הרי היה זה לפחות הסכם דה פקטו.

קשה להבין מדוע דבקים חוקרים אלה בטענתם חרף העובדה שבין המאות הרבות של תעודות ישראליות, בריטיות ואמריקניות מאותה תקופה אין למצוא אחת שתאשר, ולו בעקיפין, קיומו של הסכם כזה. שיפטן טוען שלשיקול הדמוגרפי, דהיינו לחשש מצירופם למדינה היהודית של מאות אלפי ערבים, היתה השפעה מכרעת על שיקולי בן-גוריון, שלא לכבוש את השטח. נכון, השיקול הזה לא נעלם מעיני בן-גוריון אך לא הוא הכתיב לו את מהלכיו.

אנו יודעים שהשיקול הדמוגרפי לא הרתיע את בן-גוריון מלנסות לכבוש את רצועת עזה ב' 1948 ומשלא עלה הדבר בידי צה"ל חיפש דרך לקבל אותה באמצעות משא ומתן. ב' 18 באפריל 1949 הוא אמר לנציג אמריקני בכיר: "אם אין מצרים רוצה את עזה בשל הפליטים שבה, תקבל אותה ישראל ותתיר לפליטים אלה לחזור לבתייהם..." (ההדגשה שלי). דברים אלה לא היו בבחינת פליטת פה אלא היו את ראשיתו של מהלך דיפלומטי שנמשך חמישה עד שישה חודשים ונכשל בשל התנגדותה של מצרים.⁴

מהתעודות הדיפלומטיות הישראליות אנו

הנאצים). אולם שותפות אינטרסים עדיין אינה מהווה הסכם דה פקטו ולא כל שכן הסכם דה יורה.

הערות

1. Foreign Relations of the United States 1949. Vol. VI, pp. 926-927.
2. ראה: מרדכי גזית, "גלגולי הצעת בן-גוריון ב-1949 לכלול את רצועת עזה על כל אוכלוסייתה בתחומי מדינת ישראל". הציונות, מאסף י"ב, 1987.
3. תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך 2, עמ' 307-306, תעודה מס' 266, 19.12.48.
4. שם, עמ' 126, תעודה מס' 92.
5. שם, עמ' 330, תעודה מס' 282, 30.12.48.
6. שם, כרך 4, עמ' 725, הערת עורך 3 לתעודה מס' 493, 15.12.49.
7. שם, כרך 1, עמ' 570, תעודה מס' 493, 6.9.48.

פורמלית לישראל על דעת הנשיא טרומאן.⁷ קשה היה שלא לגזור גזירה שווה ואולי אף קל וחומר: אם כזו היא עמדת ארה"ב בעניין הגליל שנכבש בסערת הקרב ברור פי כמה מה תהיה עמדתה כאשר ישראל תכבוש את הגדה המערבית או את ירושלים הערבית. לסיכום, לא בשל סיבה אחת אלא בשל כמה וכמה סיבות ויתר בן-גוריון על האופציה הצבאית כלפי הגדה המערבית בחצי השני של 1948 ובראשית 1949. בין הסיבות הללו היתה גם המודעות שקיימת שותפות אינטרסים מסוימת בין ישראל לירדן (הנכונות לעשות שלום עם ישראל וההתנגדות הנחרצת למופתי חאג' אמין אל-חוסייני ששיתף פעולה עם

עם ירדן ותחולתו נתון להכרעתן של ממשלות בריטניה וירדן בלבד.⁶ הם סירבו לומר שאין החוזה חל על הגדה המערבית. על כן ספק אם בן-גוריון היה יכול להיות סמוך ובטוח, כפי שסבור דן שיפטן, כי "בריטניה לא תפעיל את חוזה ההגנה המשותף שלה עם ירדן בשטח שנשלט על-ידי עבדאללה מערבית לנהר הירדן".

בן-גוריון ידע שצפוי מאבק קשה על גבולות המדינה. הוא הכיר היטב את עמדת ארצות הברית לפיה על ישראל לעשות ויתורים בנגב אם היא רוצה להחזיק בגליל המערבי, שלא היה כלול בתכנית החלוקה. בספטמבר 1948 הבהירה ארה"ב את עמדתה זו על-ידי פנייה

המשך מעמ' 9

ניסיון בחשיבה מדינית אסטרטגית יכול גם לחשוב חשיבה קברניטית. אינני סבור כך! אני מקבל את הכלל האומר שסנדלרים מבינים סנדלרים טוב יותר מאשר נגרים או שרברבים. כלומר, קברניט אותנטי מיומן, ולא רק מי שנבחר או מונה, מסוגל – הודות לסגולותיו ולניסיונו בהנהגת מדינה – לחזות, או לפחות להבין טוב יותר תוך שימוש באמפטיה, התנהגות או תגובה של קברניט יריב. אם כך הדבר, מה יהיה על מעריך המודיעין? והרי הוא לא עסק בקברניטות. הייתכן שיימצאו בקרב שורת מעריכי המודיעין אנשים

אכן היו באמ"ן משך ארבעים השנים האחרונות קציני מודיעין בעלי סגולות קברניטות מובהקות. בגלל סגולות אלה הם נטשו את אמ"ן ועלו על מסלול של פיקוד בכיר במערך השדה וכמה מהם אף הגיעו לעמדות בכירות מאוד, גם מחוץ לצבא. למרות זאת אני מאמין שיכול להיות מעריך החושב כקברניט ואינו שואף להיות שר. תחום שאיפותיו האישיות לא עולה מעבר לתפקיד ראש אמ"ן. כאלה צריך לאתר, לטפח, לחנך – למען הערכת מודיעין טובה יותר.

תא"ל (מיל') יואל בן-פורת

